

בתי שמעון הצדיק, נחלת שמעון ונחלת יצחק

שמואל שמיר

שכונות אלה משולכות בדברי הימים של ירושלים, זו של ערב עצמאותנו וזו של פריצת הצנחנים בגבעת התחמושת במלחמת ששת הימים, וכמובן – בתולדות ירושלים בעת העתיקה כפי שיתואר להלן.

במאורעות 1936-1938 הוקמה על-ידי ממשלת המנדט בקתה לשמירה (פילבוקס) על הגשר שעל אם הדרך המובילה מן המושבה האמריקאית לכיוון הר הצופים ולכיוון שכם. בקתה זו נהרסה ברבות הימים וכך הוסר שסתום הביטחון שהיה בדרך. כ־13.4.48 הותקפה מן המארב שיירת רופאים, אחיות, מרצים ואנשי מדע שעלתה להדסה ולאוניברסיטה העברית בהר הצופים, ו־78 אנשי השיירה נהרגו במקום. לזכר שיירה זו הוקמה מצבת זיכרון בצד הדרך המובילה להר הצופים, צפונית לבתי שמעון הצדיק.

נחלת יצחק הייתה שכונה מערבית לנחלת שמעון. היא נקראת על שם הזום יצחק אלחסיד, ונוסדה בשנת התרפ"ז (1927). בצפונה של חלקה זו הוקם ברבות הימים אתר הזיכרון בגבעת התחמושת, לזכר הצנחנים שפרצו את הדרך לירושלים במלחמת ששת הימים. צורתה דומה למפה מוארכת של אפריקה, שטחה מגיע בערך ל־15 דונם ובה כ־25 מגרשים.

שטחים אלה היו תחת שלטון הממלכה ההאשמית הירדנית עד למלחמת ששת הימים, ושחררו על-ידי צה"ל בקרבות דמים כאשר נפרצה הדרך לעיר העתיקה.

בסוף המאה שעברה הוקמו בצפונה של ירושלים מספר שכונות. חלקן נרכשו ונבנו על-ידי "הכוללים" של העדה הספרדית והעדה האשכנזית, וחלקן על-ידי יזמים פרטיים.

בתי שמעון הצדיק נבנו צפונית לאתר קבר שמעון הצדיק. החלקה נקנתה בשנת 1875 על-ידי ראשי שתי העדות: הרבנים הראשיים אברהם אשכנזי והרב מאיר אוורבך.

בשנת 1890, החליטו ראשי הקהילה להקים שם שכונת מגורים. לצורך זה שוגר שליח דרבנן, הרב שלמה סוזין, לגיברלטר, לקזבלנקה, לאזגאן, לאזימור, ולמוגדיר, לתקופות של שלוש שנים כל אחת, כדי לאסוף כסף לבניית בתים למגורי עניים. ב־1892 נבנו ועמדו על תלם שישה בתים. אלה נבנו על חלקת הספרדים כפי שעולה ממפת החלוקה שהוצעה על-ידי האדריכל קונרד שיק.

באותה עת נרכשה חלקה נוספת על-ידי יזמים פרטיים ובהשתתפותם של הרב נסים אלישר, משה קנטרוביץ ודוד מלמד (חאפיז), שחברו יחד והקימו שותפות למסחר בקרקעות. הם תכננו וחילקו את השטח למגרשים של 150 אמות מרובעות למכירה ליחידים. הרוכשים התחייבו לבנות לעצמם את דירותיהם ואכן נבנו עשרים ושניים בתים למגורים. חכרה זו הוקמה ב־1898 ונקראה "חברת מסחר".

הבנייה וההתנחלות צפונית למערת שמעון הצדיק, וכן בנחלת שמעון, שהיא במערב הדרך להר הצופים, ארכו כ-10 שנים ונתחזקו שנים מעטות לפני מלחמת העולם הראשונה. כאן התיישבו עולים מחלב, מתימן, ולאחריהם עולים מגרוזיה. ב-1916 נמנו על שכונת שמעון הצדיק שלושה-עשר בתי אב, ובנחלת שמעון – תשעים ושלושה בתים. בשכונה הראשונה היו 45 נפשות, ובשנייה – 259 נפשות.

נחלת שמעון הייתה שכונה של דלת העם, של חוטבי עצים ושואבי מים, ישרים, נעימים ושמחים. יזמים פרטיים שעסקו בגאולת הקרקע ופיתוחה וחברו למסחר בקרקעות הם:

1. נסים בנימין מרדכי אלישר (נולד בשנת 1853, נפטר בשנת 1934). הוא פנה לעסקים בהיותו בגיל 16, ועסק במסחר בקרקעות ובבניין ובהם מצא את לחמו. את עתותיו הקדיש לתורה, אך הרבנות כמקור מחיה הייתה שנואה עליו. הוא התעסק בצורכי ציבור והיה חבר בבית-הדין של עיריית ירושלים ונשיא כבוד של עדת הספרדים. נסים בנימין מרדכי אלישר השתתף בהנהלת כמה מוסדות חסד וצדקה, ונמנה בין מנהלי ישיבת פורת יוסף בירושלים.
2. משה בצלאל קופל קנטרוביץ (נולד בשנת 1860, נפטר בשנת 1921). הוא יזם ועסק בבנייה. בשנים 1880 ועד לפטירתו ב-1921 השתתף ברכישת קרקעות ובהקמת שכונות חדשות, שבע-עשרה במספר. הוא עלה לירושלים בשנת 1875 יחד עם הוריו, והמשיך את לימודיו בישיבת עץ-חיים במשך שנתיים. לאחר גמר לימודיו פתח חנות קטנה בעיר העתיקה וסירב לחיות על כספי "החלוקה". הוא התמסר להרחבת היישוב בעיר החדשה, והשתתף בייסודן של שתי-עשרה שכונות חדשות וביניהן: שבת אחים, בית ישראל החדשה, שמעון הצדיק, דרום מאה שערים, גבעת שאול, מצפה שאול, עזרת ישראל, שערי צדק, זכרון טוביה, משכנות, כנסת, נחלת ציון, ביקור חולים, ועוד. ליזמתו המבורכת הצטרפו יושעה ריבלין, מגדולי העסקנים והבונים של רוב השכונות מחוץ לעיר העתיקה, ונטע המבורגר, מי ששימש חבר הנהלה של "כולל" הונגריה ועסק גם בחלפנות, וכן מיכל ליב כ"ץ, יליד הונגריה (1846-1923), עסקן ציבור, מי שנמנה עם מייסדי המושבה פתח-תקוה ואשר פעל רבות לרכישת קרקעות ולהסדרת היחסים עם השכנים הערבים; כן עסק בייסוד שכונות בירושלים והיה ממקימי תחנת הקיטור הראשונה בירושלים ומחלוצי התעשייה העירונית.
3. שותף אחר ליזמה המסחרית היה דוד מלמד חפץ (חאפיו – בכוכרית – "הזמיר"). הוא נפטר בשנת 1898. דוד מלמד חפץ היה רב עשיר שעלה מבוכרה ב-1871, בהיותו בן 50, והיה מראשי עדת הבוכרים בירושלים וממייסדי שכונת הבוכרים שבה הקים "שבט" ממשפחתו רבת העלילות והמעשים. הוא הדפיס בירושלים ספר "ברכת האילנות" בשנת 1871, ואת הספר "דברי דוד" בשנת 1877, והיה בין מייסדי "חברת חובבי ציון" ו"קהילה קדישא בוכרה וסביבותיה". בשנת 1878 הוא הקים שותפות עסקית בינו לבין נסים אלישר. שותפות זו נמשכה לאחר מותו והחזיקה מעמד שנים רבות עד לפטירת בנו, ישראל חפץ, בשנת 1914. במגרש שבין שכונת נחלת שמעון לבין שכונת בית ישראל הייתה בריכת מים שחוקרי קדמוניות העיר סיפרו שהיא שריד מבריכה שנבנתה בימי חזקיהו המלך. בשנת 1939 ציווה דניאל אוסטר, מי שהיה אז ממלא מקום ראש

בתי שמעון הצדיק, נחלת שמעון ונחלת יצחק

העיר ירושלים, למלא ולסתום בריכה זו בעפר כדי לחסל קן של יתושים שהיה בכיזה הממאירה והיווה מקור למחלות לתושבי השכונה.

הדחף לבניית שכונות חדשות מחוץ לחומה נוצר עקב גידול האוכלוסייה היהודית של ירושלים – מאוכלוסייה של 11,000 תושבים יהודים ב-1870 ל-45,000 תושבים יהודים ב-1910.

בפרק זמן זה, של ארבעים שנה, התפתח מקצוע הבנייה בירושלים והפך למקור תעסוקה עיקרי ליהודים. כך נתאפשרה קליטה מהירה של העולים בענפים שונים כגון: חציבה, בנאות, נגרות, נפחות, פחחות, שולחנים (מלוים בריבית), חנוונים, חייטים, סנדלרים ובתי דפוס.

היישוב היהודי התרכז בבתי שמעון הצדיק (כיום גוש שומה 30093) ובנחלת שמעון (גוש שומה 30092 – כיום גוש רשום 30506), ונתקיים עד למאורעות 1936-1938. המקום נעזב ונחרב עקב המאורעות, ובמלחמת העצמאות עקרו ממנו אחרוני התושבים היהודים שחיו במקום בצל הצליפות וההטרדות מבית המופתי שב'שיח' ג'רח.